

Ադոնց, Արուեստ Դիոնիսեայ Քերականի, Պետրոգրադ, 1915 էջ XIII, Ակինեան, Մովսէս կթղ. էջ 208, Կար. թ. 2329:

Դ. — Մարտիրոս Ջանընկալ, Գրիչ, 1631ին Ստեփանոս քահանայի օրինակած ժողովածուն սրբագրած է և եօթ տետր դրած՝ գրքին վերջը. — Մովսէս կթղ. էջ 208, Կար. թ. 2329:

Ե. — Մարտիրոս Ընթերցող, վերոյիշեալ ժողովածուն թուղթը կոկած է 1631ին. — Մովսէս կթղ. էջ 208:

Ձ. — Սիմէոն Սարկաւագ, Ծաղկող, 1631ին ծաղկած է վերոյիշեալ ժողովածուն. — Մովսէս կթղ. էջ 208:

Է. — Յովհաննէս Աթղ. Զուգայեցի, 1667ին օրինակած է քաղուածոյ Աւեստան մը. — Տաշ. թ. 558:

Ը. — Զաքարիա Սարկաւագ, Գրիչ եւ Հեղինակ, 1670-99, որդի Մկրտիչ նօտարի եւ Խանաղայի: Իր աշխատութիւններէն յայտնի են.

1. — Ճառոց, զոր նորոգած է 1670ին. — Այրարատ, էջ 177:

2. — Մեկն. Գործոց Առաքելոց, Մատթէոս վարդապետի, օրինակած է 1674ին. Կար. թ. 1345:

3. — Պատմ. Վարդանանց, Եղիշէի. կից նախորդին. — Կար. թ. 1345:

4. — Պատմ. Նկեղեցւոյ, Սոկրատայ, օրինակուած Ժ. Գարուն, նորոգման աշխատած է 1676ին. — Կար. թ. 1640, Հրատ. Մ. Վ. Տէր Մովսէսեան, էջ ԻԱ:

5. — Պատմագրութիւն, ինքնագիր, 1699ին, իբր շարունակութիւն Առաքել Դաւրիթեցիի, երեք հատոր: Առաջին երկու հատորները իր ձեռքով գրուած. — Կար. թ. 1706: Տպ. Վաղարշապատ, 1870: Իսկ Դ. հատորը, որ Յովհաննիսի Կոնդակը կամ Պատմութիւնն է, շարագրուած պիտի ըլլայ 1687էն առաջ:

Թ. — Աթանաս Գրիչ, 1676ին, Սոկրատայ Պատմութեան վերստին նորոգման առթիւ գրած է յիշատակարան մը. — Հրատ. Մ. Վ. Տէր Մովսէսեան, էջ ԻԱ:

Ն. Վ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ

ԵՐԵՔ ՍԻՒՆԵՐԸ

V.

Արդարեւ անցքը բնական է, և դիւրին՝ փոխանցումը որ առաջնորդեց Ֆակէն մտածողներէն մտածումներուն: Կալուած չէր փոխէր ան, այլ՝ տեսակէտը կը փոխուէր: Ձգտած էր նկատելու, այսինչ մարդուն, յետոյ այնինչ, յետոյ տակաւին այն միւսին մէջ, գաղափարներու խաղը, անոնց առնչութիւնները և մասնաւոր կերպարանքը զոր կ'առնէին ազուցուած գտնուելով միակ և սահմանեալ որոշ կերպով մը. հրապուրուած է ան այժմ նոյն հարցերուն ուսումնասիրութեամբ, և միշտ գաղափարներն են որ զինք հմայած են: Բայց անոնց կը նայի ուրիշ անկիւնէ. կ'անջատէ զանոնք անոնցմէ որ զանոնք արտադրեցին, կամ, որ անոնց տուին իրենց վերջին ձեւը, զանոնք նկատելու համար զատ, իրենք իրենց մէջ, իրենց պարունակութեան և իրենց արժէքին մէջ, նաեւ իրենց անդրադարձումներուն մէջ՝ մարդոց կեանքին վրայ, անոնց բարոյականին, քաղաքականութեան, ընկերային հաստատութեանց վրայ:

Իր առարկայով, Ֆակէի քննադատութեան այս կերպարանքը մեզ նուազ կը հետաքրքրէ հոս քան նախընթացները: Ուրովհետեւ իր քննադատութիւնը, այժմ կապ չունի գրականութեան հետ, գէթ ուղղակի: Ըսին, իրաւունքով անտարակոյս, որ տեւական և ընդհանուր շահեկանութեամբ ամէն երկ կը պատկանի, իրաւունքով, գրականութեան: Կարելի պիտի ըլլար նոյնպէս պաշտպանել, թերեւս, որ անշահախնդիր հետախուզութիւնը, կատարուած՝ ճշմարտութիւնը գտնելու գիտումով, ընդհանուր գաղափարներու կալուածին մէջ, կը վերաբերի քննադատութեան: Բայց իմանալ այսպէս քննադատութիւն բառին իմաստը, կը նշանակէ անոր տալ շատ մեծ ընդլայնում և վտանգել, տեսնել անբեւեութեամբ:

նալը սահմաններուն որոնք զայն կը բաժնեն մերձակայ մտաւորական այլ գործունէութիւններէ, և չփոթել իրական քննադատութիւնը գաղափարներու պատմութեան հետ, նոյն իսկ գիտական խուզարկութիւններուն հետ: Սահմանափակուելով, հետեւաբար, միայն գրական քննադատութեան մէջ, պիտի կրնայինք զանց առնել ամբողջապէս վերջին հանգրուանը E. Fauguet-ի գործունէութեան:

Պիտի չընենք այդ սակայն, որովհետեւ իր գործունէութեան այդ մասը մեզի կը հայթայթէ առիթը լոյսին զնելու մեր հեղինակին կարգ մը գաղափարները քննադատութեան հետ իսկ առնչութիւն ունեցող և, երկրորդ, որովհետեւ ան յատկանիշն է քննադատութեան ձգտումներէն մէկուն, որ կը թուի ըլլալ ամենէն երկարատեւներէն և կը թուի գլեւ միւս բոլորը:

Մեզի համար նուազ կարեւոր ա'յնքան ուրիշներու կարգին երկու հարց կը ծագի, արդարեւ, երբ մարդ կ'ուսումնասիրէ Ֆակէն իբրեւ գաղափարներու քննադատ: Ի՞նչ է դերը, արժէքը, օգտակարութիւնը, կամ վտանգը ընդհանուր գաղափարներուն, մասնաւորաբար քննադատութեան մէջ, և ի՞նչ են շարժառիթները որոնք Ֆակէն հարկադրեցին լքել գրական քննադատութիւնը (երբե'ք ամբողջապէս) ընկերային և քաղաքական կարգ մը ըմբռնումներու առաքեալի դերին համար որ գործնականապէս իրենը եղաւ Յրդ Հանրապետութեան՝ չահերու և կողմերու պղտոր գիրկընդխառնումին մէջ:

Տեսանք, Ֆակէն կը զգայ անյաղթելի կասկած մը գրականութեան մէջ ամէն դրութեանականութեան նկատմամբ: Ան կ'արտայայտէ մտքի այս վիճակը, ինքն իր մասին խօսելով, ինչպէս կը հետեւի, Petit Jullerville-ի L'Histoire de la Littérature Française-ին մէջ ուր խմբագրեց ժամանակակից քննադատութեան վերաբերեալ գլուխը՝ «Ինչ որ ան (Ֆակէն) ինքզինքին կը զլանայ, — հաւանականօրէն իրեն կը պակսի այդ —, արուեստն է համոյթները բաղադրելու, գրեւորելու՝ դարի մը ընդհանուր մտայնութիւնը, հետեւելու՝ օձապտոյտ գիծերուն յարակցութեանց և ազդումներու, մէկ բառով, գրականութեան մէջ ընդհանուր գաղափարներու արուեստն է, և «գրական

օրէնքներու ոգին»։ Այս կասկածը, եթէ իրական իսկ ըլլայ, և մենք բազում ապացոյցներն ունինք անոր ուժին, վերագրելի է, կը հաւատանք, իր անկարողութեան, ինչպէս քննադատը, շատ համեստ, կ'ուզէ մեզ համոզել ատոր: Ապացոյցը, և չողչողուն, կը գտնուի իր վերջին արշաւին բազմաթիւ հատորներուն մէջ որոնց խորագիրները յիշատակեցինք, և որոնք կը վերկայեն նշանաւոր գիւրութիւն մը ոչ միայն շարժելու ընդհանուր գաղափարներու կառուածին մէջ, այլ՝ յօրինելու իր հաշուին, փայլուն տեսութիւններ, կառուցանելու հիմնալի պալատներ գաղափարներու ուրոնք, եթէ կը յենուն ղիտուած եղելութեանց հաստատուն գետնին վրայ, չեն ցցեր նուազ համարձակութեամբ դէպի երկինք իրենց լուսապսակ կատարը: Ատոր համոզուելու համար վերստին կարգացէք սա յօդուածը՝ Քաղաքական հարցեր, ուր հեղինակը կը կառուցանէ կտոր կտոր՝ ճարտար և գրաւիչ տեսութիւն մը՝ բացատրելու համար թէ XXրդ դարը ի՞նչ պիտի ըլլայ:

Ո՛չ, իր անկարողութեան պատճառով չէ որ Ֆակէն ետ կեցաւ տարազելէ համութային բացատրութիւններ, գրական տեսութիւններ և գրական «օրէնքներու ոգին»։ Անոր համար որ վտանգաւոր կը դատէր այդ գեղեցիկ փորձերը, դեռ ևս շատ կարող էր ատոնց և նոյն իսկ սիրէր ալ զանոնք:

Կը սիրէր զանոնք, կասկած չկայ. ապացոյց, կերպը որով կը խօսի տեսութիւն կառուցանողներու ամենէն համարձակներէն մէկուն մասին, այդ «օրէնքներու ոգին»ի հեղինակին իսկ մասին, որուն գիրքին խորագիրը փոխ կ'առնէր քիչ առաջ, երբ ինքզինքին կը զլանար ընդհանրացումի կարողութիւնը՝ «Montesquieu-էն աւելի ո՛չ ոք, կիրքերէն ձերբազատ, հեշտանքով չէ վայելած գաղափարները: Տեսնել գաղափարները բխիլ, ցայտել, առատանալ, միանալ, միաբանիլ, նիւթել, կազմել խումբեր և դրութիւններ և աշխարհներու պէս, տեսնել ամենը «տեղի տալ իր սկզբունքներուն», գետեղել սկզբունքներ և տեսնել մնացեալն ամէն հետեւիլ առանց ճիգի... Իմացականութեան ապահով և ճկուն այս խաղը կը կազմէ, իրեն համար, տեսակ մը

վայելք, գինովութիւն մը՝ նուրբ և խա-
զաղ»։

Բայց փակէն գիտէր զիմադրել այս սէ-
րին. իր խանդավառութիւնը գիտէր կա-
մաւոր թումբեր կանգնել։ Ինչու՞։ Որով-
հետեւ ընդհանուր գաղափարներու սէրը ձը-
մղէ զանցառութեան և լուել կուտայ ի
վերջոյ գիտելու ցանկութիւնը։ Արգելք կը
հանդիսանայ գիտողութեան և զայն կ'ա-
նեբեւութացնէ։ Ան ցանկութիւն մըն է
հասնելու ճշմարտութեան որ կրնայ իրմէն
հեռացնել այն որ զինք կը զգայ. գոհ կը
դարձնէ հետախոյզը. կը հմայէ և կը կոր-
սընցնէ։ Ընդհանուր գաղափարներու սիրող
մը ճշատ շուտ կը գոհանայ պզտիկ թուով
enquête-ներէ և գիտողութիւններէ, և զա-
նոնք միացնելով ընդհանուր գաղափարի մը
մէջ, կը ցուցադրէ այս վերջինը, զայն կը
պարզէ հաճոյքով, յաղթականօրէն, սի-
րով, մանաւանդ եթէ նոր է. և կը հրճուի
անոր գեղով, փայլով, անոր սքանչելիքով»։
Մինչև մոռնալ անոր իրականութիւնը գոր-
բացատրելու առաքելութիւնն ունէր այդ
ընդհանուր գաղափարը։

Հարկ է՞ ուրեմն զգուշանալ ամբողջո-
վին ընդհանուր գաղափարներէն, խնամ-
քով պահպանուիլ անոր դէմ, նոյն իսկ ա-
տել զանոնք։ Փակէն չեթար մինչև հոն։
Այս տեսակէտէն շատ բարդ է իր մտային
վիճակը. ո՛չ ոք, իրմէն աւելի լաւ պիտի
կրնար զայն արտայայտել. թողո՞ւնք խօսքն
իրեն՝ «Ընդհանուր գաղափարներն անվի-
պելի և վտանգաւոր, հարկաւոր և ահաւոր
են. անոնցմէ ունենալու համար մարդիկ
կ'աշխատին, և աշխատանքէ ազատուելու
համար աւելի երկար կը յամենան անոնց
վրայ. և յստակօրէն ստորնութեան նշան է
անոնցմէ չունենալը, մտքի ծուլութեան
նշան՝ անոնցմէ շատ շուտ գոհանալը, մարդս
երբեք չգիտցաւ թէ աւելի՞ շնորհաւորելի
է անոնց համար թէ ոչ գանգատի արժանի,
ոչ ալ՝ ունենալ անոնցմէ թէ ոչ պահպան-
ուիլ անոնց դէմ»։

Այս շփոթութենէն ելլելու համար և
լուծելու համար երկընտրանքը, փակէն կը
զգուշանայ, կարելի եղածին չափ, ընդհա-
նուր գաղափարներէ, իսկական քննադա-
տութեան մէջ, և զանոնք կ'օգտագործէ
չափաւորութեամբ, ընկերային և քաղաքա-
կան հաստատութեանց, նախապաշարումնե-

րու և սովորութեանց, մէկ բառով գաղա-
փարներու քննադատութեան մէջ։

Հոս վերստին կուգայ այն հարցը զոր
մենք մեզի կուտայինք քիչ առաջ։ Ո՞ր
մղումին կը հնազանդէր փակէն, երբ քիչ
քիչ բաժնուեցաւ զրական քննադատութե-
նէն, զբաղելու համար աւելի ևս աւելի
ընկերային և քաղաքագիտական գիտու-
թիւններով, բարոյագիտութեամբ և իմաս-
տասիրութեամբ։

Դիտենք նախ որ այս տեսակէտէն փա-
կէն կ'ենթարկուի եղափոխութեան մը, քիչ
մը նման Պրիւնըթիէրի ենթարկուածին։
Իր մեծ գիծերուն մէջ, քննադատ մըն է
Պրիւնըթիէր, որ կը դառնայ գործի մարդ
և պաշտպան կաթողիկոսութեան։ Իր մեծ գի-
ծերուն մէջ, քննադատ մըն է փակէն, որ
կը դառնայ, ոչ ճշգրտօրէն գործի մարդ,
այլ՝ արթուն խորհրդատու, ներողամիտ և
ապահով առաջնորդ, խորաթափանց և ազ-
նիւ գրաքննիչ քաղաքական, ընկերային և
բարոյական բաներու։ Արդ, ըլլալ խոր-
հրդատու, առաջնորդ, գրաքննիչ, կը նը-
շանակէ մաս առնել գործօն կեանքին,
զգուշաւոր և ձեւափոխեալ կերպով, սա-
կայն և այնպէս գործօն կերպով։

Ուսումնասիրել մարդը իր գրականու-
թեան մէջ, զայն ուսումնասիրել իր անց-
եալին մէջ, ապրիլ երկարօրէն և ընտանե-
բար բոլոր երկիրներու և բոլոր ժամանակ-
ներու մտածողներու ընկերակցութեան մէջ,
խառնել անդադար, զանոնք իմանալու,
բացատրելու համար, բոլոր գաղափարները
որ կը կազմեն հիմը կեանքի այդ խեղճ
գիտութեան և երջանկութեան զոր մարդս
կրնայ ստանալ աստ, զբաղիլ այսկերպ —
ինչպէս փակէն ըրաւ — երկար տարիներ,
կը մղէ ելլել վերապահութենէն ուր մարդ
ինքզինք կը բռնէ, մասնակցելու համար
իր նմաններուն կեանքին, և զայն առաջ-
նորդելու թերեւս։

Մարդ ինքզինք կը զգայ աւելի լաւ
պատրաստուած, աւելի ընդունակ հետե-
ւաբար, ըսելու խօսքեր՝ արժան ունիլն-
դուելու և հետեւելիք՝ անոնց։

Նաև մարդ կը զգայ թերեւս գթութիւն
մը մարդկային տառապանքին դիմաց, կիր-
քերէն ձերբազատ երկար կեանքէ մը ետք,
յատկացուած ուսման և խորհրդածութեան։
Քիչ մը պարապ կը նկատեն, վախճալի է,

գոյութիւն մը առանձնապէս յատկացուած գեղեցիկի յափշտակութեան և ճշմարտի հետապնդման։ մարդ կ'ուզէ բանի մը ծառայել։ Ֆակէն պիտի ըսէր թէ բարիին հրամայականն է որ կը տիրանայ, շատ երկար ատեն աննկատ թողուած իր իրաւունքներուն։

Մին կամ միւսը, կամ շատերը այս պատճառներէն կը բացատրեն թերեւս վերջին հանգրուանը մեր հեղինակին քննադատական գործունէութեան։

* * *

Երբ, Էմիլ Ֆակէի մտածումին հետ երկար ատեն յարաբերուելէ ետք, երբ անոր երկին ուշադիր նոր ընթերցումէ մը ետք, մարդ ներամփոփուի և փորձէ հասկընալ պատճառները որ իրեն արժեցին անժըխտելի ազդեցութիւն իր ընթերցողներուն վրայ, կը զգայ թէ անոր հեղինակութիւնը կուգայ այն բանէն որ նա գիտցաւ ըլլալ՝ միանգամայն շատ ապահով առաջնորդ մը և խորհրդական մը՝ ամենեւին բռնակալ։

Իր քննադատութիւնը ոչինչ ունի հրամայական, ո՛չ խորքին, ոչ ալ ձեւին մէջ։ Ֆակէն կը պարզէ իր խորհուրդը գրեթէ միշտ նշելով, քովն ի վեր իր նախընտրութեանց զրդապատճառներուն, անոնք որ, հակադրուելով այս կարծիքին, այս ընտրութեան և այս նախընտրութեանց, կըրնան դրդել ընթերցողն ընդունելու, վիճաբանուած նիւթերուն մասին, տեսնելու կերպ մը հակառակ քննադատինին։

Ֆակէն կ'ատէ հաւատացնել։ հազիւ կը համարձակի համոզել — և սովորաբար կը գոհանայ իմաց տալով։ Մեծարժէք է այս համեմատութիւնը։ Կը սիրենք քաղցրութեամբ մղուիլ։ Եթէ զուարճացած, և երբեմն հիացած աչքով նկատենք քննադատները որոնց հաւաստիքը խառնուած է ցուցամոյութեամբ և որոնք հաճոյքով երեւոյթը կ'առնեն մարգարէանալու, հուսկելով իրենց հետախուզումին արդիւնքները, կը չնորհենք աւելի մեր վստահութիւնը անոր որ կը թուի հետապնդել մեր առջև աւարտումը իր խորհուրդին և որ կը թուի մեզ մասնակից ընել, այս կերպով, անոր կադմութեան իսկ։

Այս ձկունութեան, այս երեւութական խորհուրդի անփութութեան կը համապատասխանէ զուարթ և ընտանեկան ոճ մը, մեծ թափանցկութեամբ, ճշտիւ յարմարող գաղափարին, պղտիկ պլբանքով մը իր խօսական ընթացքին մէջ։ Montaigne-նին պէս Ֆակէին ոճը, խօսող՝ ոչ թէ գրող մարդու մը ոճն է որ կը զատուի հաւասարապէս Պրիւնըթիէրի խօսուած ոճէն։ Որովհետեւ, երբ Պրիւնըթիէր կը խօսի, ամպլոնի մը կամ ատեանի մը բարձունքէն է, և կը գտնուինք հրապարակախօսի մը ներկայութեան, շատ ինքնատէր, որ յայտնապէս կ'ուրախանայ մեզի զգացնել տալով իր տիրութիւնը։ Ֆակէն. կը զրուցէ ան։ Կարելի է զինք երեւակայել, ընտանեաբար հաստատուած կրակին անկիւնը, որ կը խօսակցի ժպիտով զրականութեան բաներուն մասին։ Մարդ կը լսէ անոր ձայնին թեքումները։ Կը հետեւի անոր ձեռքի շարժումներուն։ Մարդ կը հրճուի անոր դիտողութիւններուն նրբութենէն։ Մարդ կը թուի այսքան լաւ իմանալէ — երբեմն պատրանքը կ'ուսնենայ մասնակցելու այս խօսակցութեան — կամ ժողովելէ բերնէն, միամիտ և բարեացակամ, խօսքեր, զորքի՛ մըն ալ, ինքդ իսկ արտասանէիր պիտի։

Բայց այս բարեսիրտ խորհրդատուն, խորքին մէջ, առաջնորդներու լաւագոյնն է, ամենէն իրազեկը, ամենէն ապահովը։

Իր խօսուածքին քաղցրութիւնը, զուարթ ընտանութիւնը իր ոճին, կը ծածկեն շատ խիստ խորհուրդ մը, ծայրաստիճան պայծառ, որուն ուղղութիւնը կայուն է, հակառակ երեւոյթներուն. և «պատշաճ չնորհները» լեզուին, կը յայտնեն, որուն որ դիտել դիտէ, անշարժ չափանիշը գրական այս քննադատին։

Որովհետեւ, տեսանք այդ, անհրաժեշտ չէ հաւատոյ հանգանակ մը բանաձեւած ըլլալ քննադատութիւն գործադրելու համար, կը բաւէ ներշնչուիլ միշտ նոյն ըսկըղունքներէն, ամփոփոխ՝ թէեւ զօրութեամբ իմացուած և ունենալ վարքագիծ մը, այնքան աւելի մնայուն որքան աւելի խորշած ես դայն պարզելէ dogmatique կերպով։

Քննադատին յատկանիշն է ամէն բան հասկնալ և ամէն բան խորհրդածել։ Իր լիմացականութեան տարածութեամբ Ֆակէն

ԼԵՋՈՒՍԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐԸ^(*)

18. Պոլսոյ բարբառ. — Այս բարբառը խօսուում է միայն կոստանդնուպոլիս քաղաքում, որ աշխարհիս ամենահայաշատ քաղաքն էր։ Այս բարբառով զրուած քներ անթիւ են. բայց գեռ չկայ ոչ մի ուսումնասիրութիւն։

Ձայնական զրուածիւնը աղքատ է. պակասում է ան ձայնը, թէև կան իւ և եօ ձայները. չկայ նոյնպէս ե, ե և ո, օ ձայնաւորների տարբերութիւնը։ Երկբարբառներ նոյնպէս պակասում են։ Բաղաձայնների երեք ստորձայնները վերածուած են երկուսի. թրթռուն և թաւ. ք, փ, գ, ֆ են։

Սրան հակառակ ձայնական փոփոխութիւններ տեղի ունեցած չեն մեծ չափերով. և Պոլսոյ բարբառը թէև հայ երկրից շատ հեռու ընկած մի բարբառ, բայց շատ աւելի հաւատարիմ մնացած է հայ լեզուին, քան նոյնիսկ բուն Հայաստանի բարբառներից շատերը։

Այսպէս է նաև քերականութիւնը, ուր մեծ փոփոխութիւններ չկան. Պոլսի բարբառը արեւմտեան գրական հայերէնի նա-

(*) Շարունակութիւն՝ մեծաճումն հեղինակի «Պատմութիւն Հայ Լեզուի» գործէն (ԻՊ. Գուլիս)։

մեզի կը թուի լաւագոյնս համապատասխանել այս իտէալին։ Եւ մաքրութեամբը, յստակութեամբը պատկերներուն, զորս իր հոգւոյն բիւրեղը կ'արտացոլացնէ անեղծ, ան է', XIXրդ դարու վերջաւորութեան քըննադատներուն մէջ, ա'յն որ աւելի մօտեցած է սա միւս իտէալին՝ անանձնականութեան։ Ատոր համար իրաւունք ունի, իր զոյգներուն մէջ, առաջին տեղին. այդ պատճառաւ ան մեծ է։

ԱՄՓՈՓԵՑ

ՊԱՐԳԵՒ ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 14)

խատիպն է։ Նորութիւններից մեծագոյնը բայերի անմիջական ձեւի կոր մասնիկն է որ գրական լեզուի մէջ ընդունուած չէ։

19. Ռոտոսթոյի բարբառ. — Պոլսից դէպի արեւմուտք հայերէն լեզուն ընջուած է. Եւրոպական Թուրքիոյ և Բուլղարիոյ բնիկ հայութիւնը թրքախօս է։ Այս թրքախօս շրջանում բացառութիւն է կազմում Ռոտոսթոյի հայութիւնը, իր հարեւան Մալկարայի հետ միասին, որոնք ներկայացնում են բաւական ստուար բնակչութեամբ հայ գաղութ։

Ռոտոսթոյի բարբառը զրի առնուած չէ. չկայ նրա վրայ որևէ ուսումնասիրութիւն։

Ռոտոսթոյի բարբառը շատ չի տարբերւում Պոլսոյ բարբառից. ձայնական զրուածիւնը նոյն է. բայց կայ մի խոշոր տարբերութիւն ձայնական փոփոխութեանց մէջ. այդ այն է որ մինչդեռ Պոլսի բարբառում ք, գ, փ, ան, ջ բաղաձայնները պահուած են անփոփոխ, այստեղ ընդհակառակը վերածուած են թաւ փ, ֆ, ք, ց, չ։ Այս ձայնափոխութիւնը՝ որ յետոյ անցիւ է նաև Պոլսի գրական արտասանութեան, շատեր վերադարձակ սխալ է։ Պոլսի ռաւիկը հնչում է բէրան, զիրք, դուռ, ջուր, ձմեռ և գրագէտն է միայն որ հնչում է այդ բառերը փէրան, ֆիրք, քուռ, ջուր, ցմեռ ևն։

Քերականութեան մէջ էլ Ռոտոսթոյի բարբառը նման է առհասարակ Պոլսի բարբառին. այստեղ էլ գտնում ենք անմիջական ժամանակի կոր (իմա գոր) մասնիկը, որի դէմ երբեք գտնում ենք զօ կամ օր։ Ապառնին կազմում է բըղը, բըղ, բըղը մասնիկներով, մինչդեռ Պոլսի բարբառը ունի միայն բիղի։

20. Ուրիմի բարբառ. — Այս բարբառը խօսուում էր նախապէս միայն Ուրիմի թերակղզում. 1779 թուի գաղթականութեամբ փոխադրուեց հարաւային Ռուսաստան, ուր հայերը շինեցին Նոր Նախիջեւան քաղաքը, իր շրջակայ 5 գիւղերով։ Այստեղից էլ հայերը տարածուեցան Ռոստով և այլ շրջակայ քաղաքներ։

Այս բարբառով ճօն գրականութիւն կայ. յիշելու արժանի են յատկապէս Գ. Պատկանեանի երկերը, հտ. Ա. և Բ., Պետերբ. 1893, հտ. Գ. Ռոստով 1904, կայ